

מאמר מקורי

ממדים אידאולוגיים בשימוש של צעירים ערבים בישראל בשפה ההיברידית "ערביזי"

מוחמד יונס וארן ליביו*

תקציר

מאמר זה בוחן את השיח של צעירים ערבים בישראל על דפוסי השימוש שלהם בשפת הערביזי, שבה כותבים את השפה הערבית באותיות לטיניות ובספרות במדיה הדיגיטליים. השימוש בערביזי בישראל נושא מאפיינים ייחודיים, מאחר שבניגוד למדינות ערב, שבהן הערביזי מבוססת על אינטראקציה בין הניב הערבי המקומי לאנגלית או צרפתית, בישראל האינטראקציה היא בין שלוש שפות – ערבית, אנגלית ועברית – בסביבה פוליטית שבה כל בחירה תקשורתית נושאת מטען אידאולוגי משמעותי בשל יחסי הכוח בין המיעוט הלאומי הערבי לאוכלוסיית הרוב היהודית. באמצעות ראיונות עם 21 צעירים ערבים זיהינו ארבעה דפוסים עיקריים של שימוש בשפה דומיננטית אחת או יותר בתקשורת הדיגיטלית, וניתחנו את הדרכים שבהן הצעירים מסבירים את הבחירות התקשורתיות שלהם. בין השאר, מצאנו כי הצעירים נוטים לבצע דה פוליטיזציה של הבחירות הללו ולהדגיש היבטים פרגמטיים כאשר הם מעוניינים להצדיק את השימוש בערביזי, ולהבדיל מדגישים היבטים זהותיים אידאולוגיים ודתיים כאשר הם מסבירים את ההימנעות מכך. אנו דנים בקשר שבין הבחירות הלשוניות לבין היבטים טכנולוגיים, תרבותיים ולאומיים רחבים יותר.

מבוא

צמיחתה של התקשורת הדיגיטלית נשענה במידה רבה על השימוש בשפה האנגלית בכלל, ובאותיות הלטיניות בפרט. המשתמשים הראשונים ברחבי העולם שביקשו לכתוב בשפות שאינן אנגלית התמודדו עם קשיים טכניים בשימוש במכשירים ובתוכנות שלא התאימו לשפתם (Danet & Herring, 2007). כדי להתגבר על בעיות אלה פיתחו המשתמשים טכניקות המאפשרות להם שימוש בטכנולוגיה ובאותיות הלטיניות מחד גיסא, ושמירה על שפתם מאידך גיסא. כך, למשל, דוברי יוונית יצרו את ה"גריקליש" (Androutsopoulos, 2009), מהגרים דוברי רוסית פיתחו את שפת ה"טראנסליט", משתמשים סינים אימצו אותיות לטיניות לכתובת סינית, ודוברי ערבית יצרו את שפת ה"ערביזי" (Palfreyman &

* מוחמד יונס (my0544708426@gmail.com) הוא דוקטורנט בחוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה.

ד"ר ארן ליביו (olivio@com.haifa.ac.il) הוא מרצה בחוג לתקשורת באוניברסיטת חיפה.

אנו מבקשים להודות לשני השופטים שהערתיהם והצעותיהם תרמו רבות למאמר זה.

3; Tagg, 2015; Paulsen, 2014; AlKhalil, 2003). השם "ערביזי" נכתב בשפה זו 3rabizi; הספרה 3 מחליפה את האות "עין" בערבית.

אולם בדומה לשפות היברידיות אחרות, גם הערביזי אינה תולדה של מגבלות טכניות בלבד (Androutsopoulos, 2009). אם המחקר המוקדם על שפות היברידיות הדגיש בעיקר את האילוצים הטכניים שהובילו להתהוותן של השפות הללו ואת מאפייניהן האורתוגרפיים (Danet & Herring, 2007), בשנים האחרונות המחקר בתחום מדגיש יותר את מגוון הגורמים הפסיכולוגיים, החברתיים והאידיאולוגיים המעורבים בעיצובן של השפות ובדרכי השימוש בהן (Androutsopoulos, 2009). המשא ומתן בין גורמים אלה והדרכים שבהן הם באים לידי ביטוי משקפים את העובדה שבחירות אורתוגרפיות משמשות בין השאר "אתר למאבקים [...] על זהות וכוח, שבהם סוגיות כמו מטרת האוריינות והמעמד של שפות הן מרכזיות, וסימנים אורתוגרפיים [...] עשויים להיות טעונים במשמעות סמלית" (Sebba, 1998, p. 20). לראיה, אף שהצורך הטכני בערביזי אמור היה לכאורה לדעוך בעקבות התמיכה של מכשירים חדשים יותר בריבוי שפות, בפועל השימוש בערביזי נמשך, ואפילו התפשט לתחומים נוספים, כמו תקשורת בין-אישית במחברות בכיתה, בבאגרים ובפוסטרים ברחובות, ועוד (Aboelezz, 2010). מצב זה אינו ייחודי לערביזי ומאפיין שפות נוספות, כגון גריקליש (Androutsopoulos, 2009). על רקע זה חוקרים שונים, ובהם גם אנו במחקר זה, בוחנים את השיח על שפות היברידיות ועל השימוש בהן על רצף הנע בין קוטב המדגיש צרכים ואילוצים טכנולוגיים ("גישה אוטונומית") לבין קוטב המדגיש היבטים אידיאולוגיים ואסתטיים המערבים שאלות הנוגעות לזהות וכוח ("גישה אידיאולוגית", שם).

מחקרים רבים בעולם הערבי התחקו אחר היבטים שונים הנוגעים לערביזי, ובהם מאפייניה, היקף השימוש בה, המניעים של בני נוער וצעירים לשימוש בה, ועוד (Bahrainwala, 2011; Palfreyman & Sperrazza, 2014; Yaghan, 2008; AlKhalil, 2003). בשנים האחרונות ניכרת התעניינות בתופעה גם בקרב חוקרים בישראל שהתמקדו עד כה בעיקר בהיבטיה הלשוניים מהזווית של הגישה האוטונומית (Garra-Alloushi, 2012; Zoabi, 2012). המחקר הנוכחי מבקש להרחיב את הידע על הערביזי בישראל מהזווית התאורטית של חקר התקשורת ומתוך גישה אידיאולוגית יותר, באמצעות התמקדות בדרכים שבהן צעירים ערבים בישראל מבנים את המשמעויות האידיאולוגיות של הערביזי ואת המשא ומתן שלהם על השימוש באסטרטגיה תקשורתית זו.

הערביזי בין זהות גלובלית, פאן-ערבית ולוקלית

לשפה הערבית יש מעמד ייחודי בקרב אזרחי ישראל הערבים. הם רואים בה את אחד המאפיינים הבולטים של זהותם, סמל חשוב של הזהות הלאומית והפאן-ערבית שלהם, ואמצעי לשימור זהותם הערבית-הפלסטינית (אמארה, 2006). אתגר השימור בישראל מורכב במיוחד מאחר שבניגוד למצב ברוב מדינות ערב, שבהן הסביבה הלשונית כוללת שתי שפות עיקריות (ערבית ואנגלית בירדן, במצרים ובמדינות המפרץ; ערבית וצרפתית במדינות צפון-מערב אפריקה כמו תוניסיה ומרוקו), בישראל יש מפגש עם שפה שלישית, העברית. אחד מסממני המפגש התלת-לשוני בישראל הוא הדיפוזיה של אנגלית (שם) ועברית (מרעי, 2013) אל השפה הערבית הדבורה בניהם של הערבים. דיפוזיה זו אינה הודית

ושוויונית, שכן במציאות החברתית, הפוליטית והתרבותית בישראל נתפסת התרבות הערבית כמשנית ועל כן היא זו ששואלת יותר מן התרבות ההגמונית (Higa, 1980).

לנוכח מערכת היחסית הטעונה בין התרבויות הלאומיות השונות, השימוש בשפות בידי המיעוט הערבי משקף לא רק צרכים פרקטיים ופונקציונליים, אלא גם משא ומתן אידאולוגי מורכב. השימוש בערביזי נוסף בשנים האחרונות על המגוון הלשוני הסבוך הזה ומשקף (כמו השימוש בשפות האחרות) תפיסות ועמדות של המשתמשים כלפי השפות שהן בוחרים להשתמש ולא להשתמש בהן. מחקרים שנערכו בעולם הערבי כבר עמדו על העמדות השונות של משתמשים ביחס לערביזי (Bahrainwala, 2011; Muhammed et al., 2011; Mustafa, 2011), אך עדיין חסר מאוד מחקר על הרבדים האידאולוגיים בשימוש בערביזי בקרב הערבים בישראל.

הערביזי הופיעה לקראת סוף המאה העשרים (Aboelezz, 2010), ושמה הוא צירוף של המילים "ערבי" (ערבית) ו"אינגליזי" (שמה של השפה האנגלית בערבית). למטרת מחקר זה הערביזי מוגדרת כקוד כתיבה של השפה הערבית אשר נעשה בו שימוש באותיות לטיניות, בספרות ובסימנים אחרים במקלדת כדי לכתוב ברשת או בטלפונים ניידים, ואשר כל פונמה ערבית בו מיוצגת על ידי אותיות לטיניות וספרות התואמות את ההגייה או מזכירות אותה בדרכים שונות (Palfreyman & AlKhalil, 2003; Yaghan, 2008).

הערביזי, כמו הערבית הדבורה, אינה נלמדת בבתי הספר, ותלמידים אינם מורשים לכתוב בה במסגרות רשמיות (Habib & Kurzon, 2008). עם זאת, קוד כתיבה זה, שנוצר כדי לכתוב במדיה הדיגיטליים, התפשט ונעשה בו שימוש גם בכתיבה ידנית (El Essawi, 2010). התפוצה של הערביזי בקרב דוברי הערבית בעולם גדלה בשנים האחרונות עד כדי כך, שחברות מסחריות רבות החלו לשלב אותה בממשקים שלהן. חברות כגון גוגל ומיקרוסופט יצרו כלים המאפשרים הקלדה בערביזי (Mostafa, 2012; Lunden, 2012).

לצורך בחינת הממדים השונים שבהם משתמשים ממשיגים את השימוש (או אי השימוש) בערביזי, אנו מתבוננים בשיח שלהם על הערביזי בשלושה מעגלים קונצנטריים: מעגל רחב, המתייחס למרחב הגלובלי; מעגל ביניים, המתייחס לעולם דובר הערבית; ומעגל פנימי, המתייחס לאוכלוסייה הערבית בישראל. חלוקה זו ממצבת את התופעה הן בהקשרה הגלובלי, כחלק מתופעה לשונית-חברתית הקשורה קשר הדוק לתקשורת הדיגיטלית ואשר מביאה לידי ביטוי תפיסות וערכים בנוגע לשפה ולטכנולוגיה המתרחשים בזירה העולמית (Androutsopoulos, 2009; Danet & Herring, 2007); הן בהקשר של העולם הערבי, שבו הערביזי משמשת כקוד כתיבה מוכר המשותף לדוברי ערבית במדינות שונות (Bahrainwala, 2011); והן בהקשר הלוכלי של האוכלוסייה הערבית בישראל, החיה כמיעוט לאומי בעל מאפיינים ייחודיים מבחינת זהות, שפה ותרבות (מרעי, 2013). אנו מחברים בין שלושת המעגלים תוך הדגשת היבטים פרגמטיים ואידאולוגיים גם יחד, הבאים לידי ביטוי בשיח של המשתמשים על השפה, ועל ידי כך בוחנים את המתח בין הסברים "אוטונומיים" המדגישים אילוצים טכנולוגיים לבין הסברים "אידאולוגיים" המדגישים בחירות פוליטיות ואידאולוגיות. מתוך כך אנו מנסים לעמוד על הדרכים שבהן היבטים אלה פועלים במשולב להגדיר ולהבנות את משמעותה של הערביזי למשתמשים בה.

המעגל הראשון: הערביזי כחלק מתופעה גלובלית של כתב דיגיטלי לא סטנדרטי

הערביזי היא חלק ממגמה עולמית של צמיחת שפות היברידיות שהחלה בשני העשורים האחרונים של המאה העשרים, ובהן נכתבת השפה המקומית באותיות לטיניות ובעזרת סימנים נוספים (Danet & Herring, 2007). מגמה זו ניזונה מהשילוב בין האנגלית בתור שפה עולמית (Modiano, 1999) לבין פריצת האינטרנט והתפתחות של טכנולוגיות אחרות אשר יועדו בתחילת דרכן לדוברי האנגלית (Crystal, 2006; Murray, 2000). התוצאה היא, על פי רוב, שפה כתובה כמו-דיבורית, המאופיינת בכתב לא סטנדרטי ובמציאת פתרונות אורתוגרפיים יצירתיים על ידי המשתמשים (Danet & Herring, 2007).

במקביל התחוללו בשנים אלה שינויים משמעותיים בתפיסת המשמעות של הכתיבה (Baron, 2000) ובדרכים שבהן טקסטים מיוצרים ונצרכים בידי משתמשים (Street, 1998). חלה מהפכה בעמדות החברתיות על הצורך בעקיבות לשונית, וצמח דור המתייחס לעתים קרובות בביטול לצורך להיות עקיב בדיבור או בכתיבה ולמחויבות לשמור על כללי השפה הממוסדים (Baron, 2002). מהפכה זו הובלה בעיקר על ידי בני נוער וצעירים, שהם המשתמשים העיקריים בכתב הלא סטנדרטי ומעוררים טוב יותר בתרבות הטכנולוגית העכשווית מאשר הוריהם ומוריהם (Clark, 2009). צעירים הבוחרים לעצמם תרבות ושפה מיוחדות להם עושים זאת, בין השאר, כאות למרד במבנה החברתי, במיוחד בגיל ההתבגרות שבו מתגבשת הזהות העצמית, חלה התנתקות הדרגתית מההורים וגדלה החשיבות של קבוצת השווים אשר משפיעים על מעמדם החברתי של מתבגרים, על דימוים העצמי, על ביטחונם העצמי ועל תפיסתם את עצמם ואת העולם (שם). על רקע זה נראה שהשימוש בשפה ובכתב הלא סטנדרטי, המשותף לקהילות של צעירים ברחבי העולם ומשמש עבורם גם סמן זהות, עונה על צרכיה הרגשיים, הפסיכולוגיים והחברתיים של קבוצת גיל זו.

המעגל השני: הערביזי כביטוי של שייכות לעולם הערבי

השפה הערבית נחלקת לשני סוגים: שפה ספרותית אוניברסלית, שמשמשים בה בהקשרים פורמליים, ושפה דבורה, שמשמשים בה בחיי היום-יום. הערבית הדבורה שונה מהספרותית בממדים לשוניים רבים (Habash, Diab & Rambow, 2012), ובהם העובדה שאין לה כתב משלה. לכן אין מסה גדולה של ספרות מודפסת בלשון הדבורה (שם). אולם במדיה הדיגיטליים המצב שונה: הכתיבה בשפה הדבורה היא בעלת נוכחות משמעותית, בעיקר בקרב הדור הצעיר (Garra-Alloushi, 2012). פריצתם של המדיה הדיגיטליים אפשרה לכתוב את השפה הדבורה בשפת הערביזי.

במחקרים אשר בחנו את התופעה בהקשרים שונים, דיווחו משתמשים בערביזי על מניעים פרקטיים, לשוניים, חברתיים, קוגניטיביים ואידאולוגיים שונים כדי להסביר את דפוסי השימוש שלהם בשפה. כך, למשל, טענו משתמשים שהאנגלית קודמת היסטורית לערבית במדיה הדיגיטליים ולכן הם משתמשים בה (Yaghan, 2008). אחרים חשבו שהאותיות הערביות צריכות לשמש בכתיבה הקלאסית ולא בשפה הדבורה (Bahrainwala, 2011; Yaghan, 2008). כמו כן טענו משתמשים שונים כי הקלדה בערביזי נוחה ומהירה יותר מהקלדה בערבית (Muhammed et al., 2011), כי הערביזי מאפשרת

להימנע ממשטר שפה, כלומר מהצורך להקפיד על תקניות לשונית (El Essawi, 2010), וכי השימוש בערביזי מאפשר למתבגרים לדון בנושאים שיש עליהם טאבו חברתי (Mustafa, 2011). באופן מעניין, משתמשים בעולם הערבי המשיגו את הערביזי כאמצעי המגשר בין ניבים שונים המדוברים במדינות ערביות שונות, ובכך תורם לסולידריות פאן-ערבית, אך עם זאת סירבו להגדיר את הערביזי כ"שפה" והעדיפו המשגות כגון "דרך דיבור" או "עגה" (Bahrainwala, 2011). גם השמות השונים הניתנים לערביזי במקומות ובהקשרים שונים מרמזים על פערים בתפיסת השפה ומשמעותה (שם). הן חוקרי השפה והן המשתמשים בערביזי עושים שימוש במונחים רבים ומגוונים כדי לתאר אותה, כגון: Romanization (Beesley, 1998), Arabic chat alphabet (Mostafa, 2012), 3ngleezy (Yaghan, 1998) Arabizi ו-Bahrainwala (2011). במחקר זה אנו עושים שימוש במונח האחרון, ערביזי, הנפוץ יחסית במחקרים על התופעה בשנים האחרונות.

המעגל השלישי: ההיבט הישראלי של הערביזי

מבחינה לשונית הערביזי בישראל שונה מהערביזי במדינות ערב השכנות בכך שהיא מכילה לא רק מילים ערביות אלא גם מילים עבריות. שוני זה נובע מכך שהשפה הערבית הושפעה רבות מן השפה העברית, כך שאוצר המילים של השפה הערבית הדבורה בחיי היום-יום בישראל מכיל מספר רב של מילים עבריות (כגון המילה "בסדר"; מרעי, 2013; Henkin-Roitfarb, 2011). נוסף על העברית, חדרו לערבית בישראל גם מילים רבות מהשפה האנגלית, בהשפעתו של השלטון הבריטי בשנות המנדט ומאוחר יותר עקב הגלובליזציה של התרבות והתקשורת והחדירה של התרבות האמריקנית לחברה הישראלית (רוזנהויז, 2005; 2011; Vaisman). כתוצאה מחדירת העברית והאנגלית לשפה הערבית הדבורה, שפת הערביזי בישראל היא בליל של שלוש שפות: ערבית, עברית ואנגלית.

השימוש המשולב בשלוש השפות מבטא משא ומתן מתמיד בין ממדים פרגמטיים לאידאולוגיים כתוצאה מיחסם של הצעירים אל כל אחת מהשפות. ראשית, דוברי הערבית בישראל מייחסים חשיבות סימבולית רבה לשפה הערבית (אמארה ומרעי, 2002), אך עם זאת אינם נוטים לראות בה מכשיר אינסטרומנטלי להתקדמות בתוך החברה הישראלית (מרעי, 2013). שנית, יחסם של דוברי הערבית אל השפה העברית הוא מורכב: מצד אחד, הם מרגישים צורך לרכוש אותה בהיותה השפה הדומיננטית המאפשרת לתפקד היטב בחברה הכללית, המעוצבת בעיקרה על ידי תרבות הרוב (אמארה, 2006). מצד שני, קיימת עוינות כלפי העברית בשל המשקעים הפוליטיים וההיסטוריים הייחודיים לאזור (Dichter & Abu-Asba, 2006). שלישית, דוברי הערבית בישראל רואים את האנגלית כשפה חיונית להשגת מטרות פרקטיות, והיא נחשבת בעיני רבים לשפה בעלת המעמד השני בחשיבותו בישראל, אחרי עברית ולפני ערבית (אמארה ומרעי, 2002).

לשפה הערבית בישראל יש חשיבות גם מההיבט האידאולוגי-פוליטי. מן הבחינה הזאת השפה היא אך ממד אחד המבטא זהות אמביוולנטית במישורים נוספים רבים. אחרי הקמתה של מדינת ישראל הערבים בארץ היו למיעוט מבודד מסביבתו הערבית, דבר שהשפיע על עיצוב זהותם הלאומית, הדתית והתרבותית, העמיק את משבר הזהות והפך זהות זו למורכבת מניגודים פנימיים: מצד אחד הם שייכים לעולם הערבי ולעם הפלסטיני רגשית, תרבותית ולאומית, ומצד שני הם אזרחים במדינת ישראל ותלויים במידה רבה במדינה ובמוסדותיה (רינאווי, 2003). למיעוט הערבי יש מחלוקת עם הרוב

היהודי על הנרטיב ההיסטורי, על האדמה ועל מהות המדינה, והוא סובל מקיפוח בכל תחומי החיים ובהם כלכלה, פוליטיקה, חינוך, תרבות, הקצאת קרקעות, משפט ועוד. מצב עניינים זה יצר ניכור של אזרחים ערבים רבים כלפי המדינה. לצד זאת קיימת בעשורים האחרונים מודעות גוברת למצב בקרב האוכלוסייה הערבית ועלייה משמעותית בפעילות בזירות שונות כדי לצמצם את האפליה במשאבים ובזכויות יסוד (רבינוביץ' ואבו בקר, 2002; רינאוי, 2003). דינמיקה מורכבת זו נוגעת במידה רבה גם לשפה הערבית, הנתפסת כחלק ממהות התרבות הערבית ולא רק ככלי להעברתה (אמארה, 2010), במיוחד לאור דחיקת מעמדה של השפה הערבית והפיכתה לשפה משנית בישראל באופן המסמל את פערי הכוח בין האוכלוסייה הערבית והיהודית (אמארה, 2006; Suleiman, 2006).

שאלות המחקר ושיטת המחקר

על רקע ההקשר החברתי, התרבותי והפוליטי המורכב שנסקר, ביקשנו לבחון את עמדותיהם ותפיסותיהם של צעירים ערבים בישראל של היום על שפת הערביזי ועל הממשק שלה עם השפות הדומיננטיות הנוספות במרחב הציבורי הישראלי. שאלת המחקר העיקרית הייתה לפיכך: מהם הממדים האידאולוגיים והפרקטיים של היחס לשפת הערביזי בקרב צעירים ערבים בישראל? כדי ללמוד על תפיסותיהם ועמדותיהם של המשתמשים בערביזי בישראל ולהבין, נבחרה מתודולוגיה פנומנולוגית-פרשנית המדגישה את הדרכים שבהן אנשים מבינים, מתארים, מנתחים ומפרשים את חוויותיהם ואת פרקטיקות ההתנהגות שלהם (שלסקי ואריאלי, 2001; Cresswell, 1998). אף על פי שהערביזי נפוצה בקרב בני נוער וצעירים גם יחד, התמקדנו באוכלוסיית הצעירים בני 18 ומעלה, הן מטעמים פרקטיים של האפשרות לגייס משתתפים ללא צורך בהסכמה של גורמים נוספים, והן כדי לאפשר פרספקטיבה של זמן, מאחר שסביר להניח שבקרב הצעירים של היום הצטברו שנות ניסיון בשימוש בערביזי ועל כן תמונת העולם שאותה הם עשויים לצייר רחבה יותר. אוכלוסיית המחקר כללה 21 משתתפים: 11 סטודנטים ערבים מאוניברסיטת חיפה (חמש נשים, שישה גברים), אשר כשלושים אחוז מהסטודנטים הלומדים בה הם ערבים, והשפה הדומיננטית בה היא עברית; ועשרה סטודנטים (ארבע נשים, שישה גברים) ממכללת אל-קאסמי שבבאקה אל-עירבייה, שבה לומדים סטודנטים ערבים והשפה הדומיננטית בה היא ערבית. הבחירה בשני מוסדות אלה נבעה מהרצון לגוון את אוכלוסיית המחקר ולבחון את התופעה בשתי סביבות של צעירים בעלות שפות דומיננטיות שונות וממדים סוציו-דמוגרפיים שונים. המשתתפים היו סטודנטים לתואר ראשון, וטווח הגילים שלהם נע בין 18 ל-26 (גיל ממוצע: 20.8). המדגם כלל תושבי ערים וכפרים, וכן דתיים, מסורתיים וחילונים. אף שנעשה ניסיון לראיין אוכלוסייה מגוונת, אין יומרה לטעון כאן כי מדובר במדגם מייצג של האוכלוסייה הרלוונטית, אך מדגם המרואיניים היה מגוון מספיק כדי לייצר שיח עשיר ורב ממדי ולאפשר הכללות אנליטיות.

כמעט כל המשתתפים במחקר הכירו את שפת הערביזי בגיל ההתבגרות, השתמשו בה בעבר ומשתמשים בה עד היום במדיה הדיגיטליים במינונים שונים, פרט לארבעה משתתפים שמשתמשים היום בשפה הערבית בלבד במדיה הדיגיטליים, ושני משתמשים הכותבים ערבית באותיות עבריות (כתיבה המכונה "ערבית"). השילוב במחקר של משתמשים ש"נגמלו" מהשימוש בערביזי מאפשר להאיר ממדים אידאולוגיים המאפיינים אוכלוסיות המבטאות הימנעות מטכנולוגיות או אמביוולנטיות

גדולה כלפיהן (Davis, 2012; Rosenthal & Ribak, 2015), ממדים שלעיתים בולטים פחות בשיח של מרואיינים שחויית השימוש טעונה עבורם פחות מבחינה אידאולוגית.

המחקר מבוסס על ניתוח של ראיונות עומק מובנים למחצה עם המשתתפים. סוג זה של ראיונות משמש כלי להבנת המציאות כפי שהיא נתפסת בעיניהם, ומאפשר נגישות להקשרים התרבותיים של התנהגותם ולהבנת משמעויותיה (DiCicco-Bloom & Crabtree, 2006). ראיונות העומק מוסיפים רובד פרשני למחקרים שנעשו עד כה, אשר בחנו את הערביזי בעיקר מהזווית של הגישה האוטונומית, כתופעה לשונית כתובה (למשל, Abu-Elhij'a, 2014), שכן הם מאפשרים מבט אל "מאחורי הקלעים" של משתמשי הערביזי. מלבד ההישענות על דבריהם של משתתפי המחקר, הסתייענו גם בדוגמאות של טקסטים שסיפקו המשתתפים, כגון מסרונים שהם החליפו ביניהם ואשר המחישו את הפרשנויות שהם מעניקים לערביזי.

המשתתפים גויסו דרך שילוב של פרסום של לוחות מודעות ושיטת כדור השלג (מרואיינים שהשתתפו במחקר הפנו למשתתפים פוטנציאליים נוספים). הראיונות נמשכו כשעה בממוצע בשפה הערבית. הם נערכו בין החודשים אפריל ליוני 2014, הוקלטו ותועדו. לאחר מכן נערך ניתוח פרשני שלהם תוך שימוש בכלים אנליטיים לניתוח שיח העולה מראיונות (Abell & Myers, 2008), ותוך התבססות תאורטית על הגישה הדילמטית-דיאלוגית אשר פותחה בשדה הפסיכולוגיה של חיי היום-יום בידי ביליג ועמיתיו (רי' למשל, Billig et al., 1988). גישה זו בוחנת את השיח של היום-יום כמבנה את המציאות החברתית של הפרט, ומתמקדת בניגודים הפנימיים המאפיינים את המחשבה והפרקטיקה היום-יומיות והמעצבים את האידאולוגיה האישית של המשתתפים. גישה זו נבחרה מפני שהיא מאפשרת להפנות את תשומת הלב המחקרית אל המשא ומתן שבין הסברים אידאולוגיים לפרגמטיים.

ארבעה דפוסים של משתמשים

כמעט כל המשתתפים (20 מתוך 21; משתתף אחד לא השתמש אף פעם בערביזי) השתמשו בערביזי בתקופת ההתבגרות, אך כיום בבגרותם הם נוקטים אחת מבין ארבע אסטרטגיות תקשורתיות המאופיינות בנטיות שונות בכתיבה הדיגיטלית.

הערביתיסטים. משתמשים אלה הפסיקו להשתמש בערביזי ומשתמשים כיום רק בשפה הערבית. הפסקת השימוש מתואמת עם תהליך של התגבשות זהות לאומית ופוליטית ותפיסה של תפקיד השפה בתוך הזהות הזאת. חלק מהמשתמשים המשיגו את תהליך ההפסקה כהתבגרות קוגניטיבית. הם בנו נרטיב של התבגרות והבנה מתחדדת שעל פיו הם "חטאו" בעבר (מבורות, או בשל גילם הצעיר), אבל "ראו את האור" ושינו ממנהגם.¹ כך, לדוגמה, עאיש² השתמש בערביזי בכיתות טי-י וחזר לכתוב בערבית בלבד. הוא הסביר את הפסקת השימוש בערביזי בהיותו אדם בוגר יותר, אשר אינו נגרר אחרי אופנות או חיקויים, וברצונו לשמור על השפה הערבית: "נהייתי יותר מבין, וגם כי צריך לכתוב את הערבית בצורה נכונה".

הערביתיסטים. משתמשים אלה נוטים לכתוב בשפת הערבית, כלומר ערבית הכתובה באותיות עבריות. השימוש בערבית, שהוא ייחודי לערבים בישראל (מרעי, 2013), מתחרה במרחב הדיגיטלי בערביזי מחד גיסא ובערבית מאידך גיסא. המעבר מערביזי לערבית הוסבר על ידי המשתתפים בדרכים שונות. כך, למשל, מאג'ד ציין כי קל יותר לכתוב באותיות עבריות, בין השאר מפני שבשפה העברית יש אותיות גרוניות (כגון ח', ע') כמו בערבית, כך שאין צורך להחליפן בספרות כפי

שנעשה בערביזי, וכן מפני שבמקלדת האייפון שלו נדרש מעבר בין מסך האותיות למסך הספרות כדי לכתוב בערביזי. נוסף על כך, מאג'ד ציין שנחו יותר לכתוב באותיות העבריות בשל גודלן על מסך המגע, כיוון שמספר האותיות העבריות הוא 22 לעומת הלטיניות (26) והערביות (28). משתמש אחר, אחמד, הוסיף כי השימוש בערבית מאפשר בריחה משגיאות בשפה הערבית והימנעות ממשטר שפה (אם כי דבר זה נכון עקרונית גם לגבי הערביזי).

ההצדקות הניתנות לשימוש בערבית, בעלת הפוטנציאל האידאולוגי הטעון בשל הישענותה על האותיות העבריות, הן פרגמטיות במוצהר ומדגישות היבטים של נוחות ומהירות. מספר קטן של משתמשים דיווחו כי הם נוהגים לכתוב בערבית סטנדרטית – כלומר מילים עבריות באותיות עבריות. גם במקרים אלה ההצדקה לכך הייתה פרגמטית. הסבירה פאטמה: "אני וחברתי התכתבנו בערבית כדי להתחזק בה". כלומר, הכתיבה בערבית הובנתה על ידי פאטמה ככלי אינסטרומנטלי לשיפור מיומנויותיה בשפה, ולא נתפסה כמבטאת עמדה אידאולוגית מהותית בנוגע לשפה עצמה.

הערביזיסטים. צעירים אלה נוטים לכתוב בשפת הערביזי, כלומר ממשיכים להשתמש בה גם אחרי תקופת ההתבגרות. נוסף על שימוש במדיה הדיגיטליים, חלק מהמשתמשים דיווחו על שימוש בה גם ב"אופליין". שימוש זה מצביע שוב על כך שלא רק האילוצים הטכניים הם העומדים מאחורי הכתיבה בערביזי, וכי קיימים מניעים נוספים, ובהם הרצון לברוח ממשטר שפה לשוני (מפלט מביקורת על שגיאות כתיב) או ממשטר שפה חברתי (מפלט מעיניהם הבוחנות של מורים, הורים וכדומה). כך למשל סיפרה בראעם על הזכור לה מהשימוש שלה בערביזי כשלמדה בבית הספר התיכון: "היה שימוש [בערביזי] ב"אופליין" רק כשכתבנו סטיקים³ לבחינות בבית ספר תיכון. בא מורה, רואה סימנים באנגלית וחושב שזה שטויות".

האמביוולנטים. משתמשים אלה כותבים בשפת הערביזי במידות שונות (מבחינת היקף השימוש), אך משתמשים בשפות נוספות כמו ערבית וערבית, ולפעמים גם בערבית סטנדרטית, כך שהם אינם מזהים את דפוס הכתיבה שלהם עם שפה ספציפית. כך למשל, דאליה, הכותבת בערביזי ובערבית, הסבירה כי כשהיא כותבת בערבית היא מרגישה שהיא שואלת רק את האותיות של השפה הערבית ולא את המילים. במקביל, היא ציינה גם כי "זה מודרני לכתוב בערביזי, כולם משתמשים בה. אני חוששת שאם לא אשתמש בה יגידו עלי שאני לא מכירה את שפות הכתיבה". הסבר זה מצביע על השיקול החברתי העומד מאחורי המשך הכתיבה בערביזי, שיקול שבעצמו מהווה סוג של לגיטימציה הנובעת מסמכות קונפורמית – "כי זה מה שכל השאר עושים" (Van Leeuwen, 2007, p. 96).

מרואיין אחר, חאתם, החל להשתמש בערביזי בחטיבת הביניים. כסטודנט באוניברסיטה הוא ממשיך לכתוב בערביזי ובערבית דבורה, אך החל גם לכתוב בערבית. את ריבוי השפות הוא מסביר כך: "היום השימוש שלי בערביזי מועט מאוד. אני משתמש בערבית דבורה, ובערבית [ערבית] כי התחלתי להשתמש בערבית באוניברסיטה, ואני רגיל למיקום האותיות העבריות [במקלדת] בלי להרגיש. זה לא עניין של החלטה". ההתייחסות לבחירות לשוניות כאלה כאל בחירות שהתרחשו במקרה או לא כתוצאה מהחלטה מודעת ומכוונת, מאפיינת בעיקר את אלה העושים שימוש באותיות של הערבית, שהיא השפה הטעונה ביותר אידאולוגית.

תפיסות, עמדות ופרקטיקות של המשתמשים

כדי להבין את ההיבטים השונים הנוגעים לשימוש בערביזי חשוב להבין את תפיסות המשתתפים השונים, על דפוסי השימוש הספציפיים שלהם, של המשאבים הלשוניים העומדים לרשותם, וכיצד תפיסות אלה מעצבות את בחירותיהם הלשוניות. ניתוח הממצאים מעלה חמישה גורמים עיקריים המעצבים את תפיסת המשאבים ואת דפוסי השימוש בשפה הנגזרים מכך: (1) תפיסת הטכנולוגיה; (2) תפיסת המעשיות והתכליתיות של המשאבים; (3) תפיסת ההבעתיות של השפה ושל המשתמש; (4) מידת ההזדהות עם השפה; (5) תפיסת הזהות האישית. נסקור כעת כל אחד מגורמים אלה בקצרה.

תפיסת הטכנולוגיה

במקרים רבים הציגו המרואיינים את בחירתם בשימוש בשפות העומדות לרשותם כבחירה טכנית במהותה, הנגזרת ממאפיינים טכנולוגיים וטכניים שונים, בדומה לטענות המזוהות עם הגישה האוטונומית (Androutsopoulos, 2009). כלומר, הם הדגישו את המזמינויות (affordances) הנתפסות של הטכנולוגיה (Gibson, 1977) ואת האפשרויות שהמשאבים הטכנולוגיים שברשותם מעודדים או מגבילים לתפיסתם. תפיסות אלה נטו ברוב המקרים להדגיש היבטים פרגמטיים ולא אידאולוגיים, ועל ידי כך הצדיקו פרקטיקות שיש בהן ממדים אידאולוגיים שנויים במחלוקת. כך, למשל, המשתמשים דיווחו על בעיות בכתיבה בערבית מסיבות הנובעות מתכונות הכתב הערבי כפי שהן באות לידי ביטוי בזירה הדיגיטלית. חלק מהערביזיסטים והערבריתיסטים טענו שהם בוחרים בשפה זו מפני הקושי שהאותיות הערביות מחוברות (cursive), כך שאם יש טעויות בכתיבה צריך למחוק את כל המילה ולחזור להתחלה. מניע אחר שהזכירו הערביזיסטים היה שהאותיות הלטיניות ברורות וגדולות יותר במקלדת של הסמארטפון, מאחר שמספר האותיות הערביות גדול ממספר האותיות הלטיניות. כמו כן יש אותיות ערביות הנכתבות בצורות שונות, מה שמגדיל את מספרן על המקלדת, והן נראות דחוסות וקטנות יותר בהשוואה לאותיות הלטיניות. יש גם אותיות בערבית המצריכות לחיצה על כפתור נוסף כדי לקבלן, ומאפיין זה נתפס כמכשול בעיני משתמשים המעוניינים לכתוב במהירות.

כתיבה בערביזי מושפעת, לדברי המרואיינים, גם מסוג הסמארטפון שברשותם. כך למשל, ברשותו של מאג'ד, ערבריתסט, מכשיר אייפון. לטענתו, במקלדת של טלפונים המבוססים על מערכת ההפעלה של אנדרואיד האותיות הלטיניות והספרות מוצגות במסך אחד, ולכן קל יותר למשתמשים לכתוב בערביזי כי הם אינם נדרשים להחליף מסך במהלך הכתיבה. לעומת זאת באייפון, המבוסס על מערכת ההפעלה של אפל, האותיות מוצגות במסך אחד וספרות במסך אחר, ולכן יש צורך לעבור בין המסכים במהלך כתיבה בערביזי. לפיכך, לדבריו, באייפון קל יותר לכתוב בערבית או בערבית מאשר בערביזי.

תפיסת המעשיות והתכליתיות

כאשר משתמשים מבצעים פעולות טקסטואליות עם המשאבים הטכנולוגיים העומדים לרשותם, הם עושים זאת בהתאם לצורכיהם ולמטרותיהם (Lee, 2007). מטרות אלה עשויות להיות חברתיות או אישיות ולערב ממדים שונים של זהותם. כך, למשל, חלק מהמרואיינים ציינו כי כתיבה בערביזי מאפשרת להם לכתוב בלי להיות חשופים לביקורת, כיוון שהם תופסים את הערביזי כשפה לא פורמלית

שאין בה "נכון" ו"לא נכון". הסברים אלה דומים לאלה שניתנו על ידי משתמשי הגריקליש במחקרו של אנדרוצופולוס (Androutsopoulos, 2009). זאת ועוד, הכתיבה בערביזי מאפשרת מפלט מעיני מבוגרים, כיוון שהשפה אינה מוכרת להם בדרך כלל – טענה שנמצאה גם בקרב משתמשים במדינות אחרות (Bahrainwala, 2011).

נוסף על בריחה משגיאות כתיב, ביטאו חלק מהמרואיינים רצון לדייק בהעברת המסר כדי שהוא יובן על ידי הצד השני בצורה בהירה ונכונה. כך למשל, ציינה עדן (ערביזיסטית) כי "יש מילים שאם אני כותבת אותן בערבית בלי ניקוד הן מקבלות יותר ממשמעות אחת, אבל אם אני כותבת באנגלית [ערביזי] הן נשמעות באופן חד משמעי". עדן התכוונה בדבריה לקיומם בערבית (בדומה לעברית) של סימנים דיאקריטיים – ניקוד המושם מעל לאותיות או מתחת להן לסימון התנועות ומטרתו לסייע לקוראים להבין את המשמעות כשיותר ממילה אחת נכתבת באותן אותיות. משתמשי שפת הערביזי מחליפים את התנועות באותיות הלטיניות המסמנות תנועות (a, e, i, o, u) וכך נמנעים מבלבול פוטנציאלי. תפיסה זו של מאפייני הערביזי מתעלמת מכך שאפשר להוסיף סימנים דיאקריטיים לכתב הערבי וכך להימנע מדו משמעות, ועוד יותר מכך מהעובדה שגם בערביזי יש מילים שאפשר להבין בדרכים שונות, במיוחד לנוכח העובדה שמדובר בשפה המתאפיינת בהיעדר עקיבות ובנטייה לקצרנות. כלומר, גם כאן מדובר בהצדקה המעידה על תפיסות המשתמשים לגבי השפות יותר משהיא מעידה על תכונות המאפיינות את השפות עצמן.

תפיסת ההבעתיות של השפות

בעוד בחלק מהמקרים הדגישו המרואיינים את שאיפתם לכתוב באופן מדויק ובהיר, במקרים אחרים הומשגה שאלת הבהירות של הכתיבה כחשובה פחות מההנאה המשחקית והיצירתית שבכתיבה (וייסמן, 2010; Lee, 2007). בערביזי, כמו בשפות דיגיטליות אחרות, חלק ממטרת הכתיבה היא גם עצם ההנאה שהמשתמשים מפיקים מייצור הטקסט הלא-שגרתי, כמו גם אתגור הצד השני, הנדרש לעתים למאמץ על מנת להבין את הטקסט.

אידאולוגיות של שפה מבטאות תפיסות שונות של דוברים לגבי שפות שונות, דרכי הפעולה שלהן, ומה נכון, ראוי או אפשר לעשות עמן. כך, למשל, שפות שונות עשויות להיתפס כמאפשרות ביטוי טון אישי ולא פורמלי, להתאים לסוגים מסוימים של שיחות, וכדומה (Joseph & Taylor, 1990). בעידן העכשווי אידאולוגיות כאלה מקושרות לא אחת גם לטכנולוגיות תקשורת חדשות ולדרכי הביטוי בהן (גינסטון, 2012). תפיסות אידאולוגיות כאלה נמצאו גם בקרב המשתתפים במחקר. חלקם טענו כי הערביזי אינה טובה להבעת דעות ורעיונות עמוקים, כך שאם הם רוצים להעביר מסר מעמיק, הם מעדיפים לכתוב אותו בערבית. בקרב משתמשים בפייסבוק, למשל, חלק מהמשתתפים ציינו כי הם כותבים סטטוסים בערבית, ובאותה פלטפורמה ממש הם משתמשים בערביזי בצ'אט, הנתפס כסוגה יום-יומית יותר. הבחנה זו משקפת את ההבחנה בין ערביזי כשפת תקשורת בלתי פורמלית יחסית המתאימה לשיחות חולין קצרות, לבין הערבית הנתפסת כשפה "רצינית" יותר המתאימה לביטוי רעיונות משמעותיים יותר (Bahrainwala, 2011).

הזדהות עם השפה

מידת ההזדהות עם שפה או עם הכתב שלה עשויה להשתקף בין השאר בתלות של המשתמש בשפה או בכתב, או לחלופין בנכונותו לא לעשות בהם שימוש בנסיבות חברתיות מסוימות, כשהמדיה או הפלטפורמה משתנים, וכדומה. כל המשתתפים במחקר גילו יחס אוהד אל השפה הערבית. הם הדגישו את הפן הלאומי-אתני של השפה, וכן את הפן הדתי, בהיותה שפת הקוראן (שם). אך ההזדהות עם הערבית לא השתקפה בהכרח באימוץ האלפבית שלה. נראה כי המשתתפים חשים רמות שונות של הזדהות, הנעות על רצף שבקצהו האחד הזדהות טוטלית גם עם השפה וגם עם האלפבית שלה, ובקצהו השני הזדהות המתבטאת באהדת השפה אך ביחס פחות חזק לאלפבית שלה. בקצה הראשון, הטהרני, נמצאים משתמשים שכותבים ערבית אך ורק באלפבית הערבי, גם כשהם יוזמים שיחה וגם כשהם מגיבים בשיחה קיימת. בקצה השני אפשר למצוא משתמשים הכותבים בערביזי או בערבית, אשר גם הם תופסים את עצמם ככותבים בפועל בשפה הערבית, אלא שהאופן הגרפי שבו הם מייצגים את השפה לובש צורה אחרת, תוך שימוש באותיות לטיניות או עבריות. דאליה, משתמשת אמביוולנטית אשר כותבת הן בערבית והן בערביזי, קיבעה בטלפון שלה את העברית כברירת מחדל והסבירה את בחירתה כך: "אנחנו שואלים את האותיות של העברית, לא את המילים. רק לפעמים אנחנו שואלות מילים מעברית". תפיסה זו, לפיה אפשר לנתק את הקשר בין האותיות של העברית לבין השפה עצמה, משמשת סוג של לגיטימציה רציונלית-אינסטרומנטלית (Van Leeuwen, 2007). כל עוד המשתתפים משתמשים במילים ערביות, הדבר מובנה בידיהם כלגיטימי, ואותיות השפה העברית מומשגות ככלי טכני בלבד לביטוי גרפי של השפה. לגיטימציה זו מאפשרת למשתמשים לגשר בין כתיבתם באותיות העבריות לבין שמירה על הערבית ברמה המהותית, שיש לה משמעות סימבולית גבוהה בחייהם (אמארה, 2006). באמצעות ניתוק הקשר בין השפה לבין האלפבית שלה, הם מפרידים בין המטען האידאולוגי של השפה לבין התפקיד האינסטרומנטלי של האלפבית.

בין המשתתפים התגלתה הסכמה כללית על חשיבותה האינסטרומנטלית של האנגלית כשפה עולמית. אף אחד מהם לא ביטא מידה של עוינות כלפיה בגלל המטען ההיסטורי של הקולוניאליזם או זיהויה עם המערב. כך, למשל, הסביר חי'אלד את ההבדל בין תחושותיו ביחס לעברית ולאנגלית:

אני לא מרגיש עוינות כלפי אנגלית, כי אנו מסתכלים על המטרה של הדבר, לא על הצורה. אבל עברית לא. אני מרגיש שהיא משפילה אותך כי אנחנו תחת כיבוש. אילו היה כאן כיבוש אמריקאי היינו מרגישים השפלה בקשר לאנגלית... השפה העברית היא שפת אויב. אסור להשתמש בה בין אחד לשני כי אז נרגיש שהיא כפתה את עצמה עלינו. כמו שאי שאפשר להיכנס למסגד כשאתה נועל נעליים. השפה העברית היא שפת תקשורת איתם, אבל יש לנו שפת תקשורת בינינו שהיא ערבית [...] כשאתה תחת כיבוש לכל דבר יש משמעות, כמו שאני מסרב ללבוש בגדים בצבעי כחול-לבן. אילו היינו תחת כיבוש כמו עיראק, אז היחס לאנגלית היה עוינות.

מדברים אלה אפשר לראות כי יחסו של חי'אלד לשפה האנגלית ולמה שמקושר אליה תרבותית הוא פחות טעון מאשר היחס לעברית, ולכן קל לו יותר לעשות דה-פוליטיזציה של השימוש באנגלית ולהציג את פרקטיקות השימוש שלו בשפה כנובעות משיקולים פרגמטיים בלבד. אולם כאשר מדובר בשפה שהמטען התרבותי שלה "כבד" יותר, כמו העברית, קשה לו יותר לעשות לה דה-פוליטיזציה, ואז האידאולוגיה עוברת לחזית. במילים אחרות, נראה שלמרואיינים יש מנעד רחב של טיעונים

אידאולוגיים ופרגמטיים שאותם הם עשויים למנף בהזדמנויות שונות (Billig et al., 1988), והם בוחרים מטעוניהם אלה באופן נקודתי בהתאם לכובד המטען האידאולוגי שבא לידי ביטוי בנסיבות שונות. אנדרוצופולוס (Androutsopoulos, 2009) מצא מערך דומה של טיעונים המיושמים באופן גמיש בנסיבות שונות במחקרו על משתמשי הגריקליש.

היעדר האהדה לעברית בקרב מרואיינים מסוימים לא התפרש בדרך כלל כשלילה מוחלטת של שימוש בה במדיה, במיוחד על רקע תמימות הדעים על חיוניותה האינסטרומנטלית של השפה העברית בישראל. כך הסבירה אסמאא, משתמשת אמביוולנטית אשר כותבת לחלופין בערבית, בערביזי ובערבית: "אנחנו נמשכים הרבה לאנגלית, אבל כלפי עברית אין אותה הרגשה, וזאת מבחינה פוליטית... אני כותבת בה רק כדרך לתקשר עם אנשים".

הזהות האתנית והדתית

דפוסי השימוש של הצעירים מעוצבים גם על ידי תפיסת הזהות האתנית והדתית שלהם. חאתם, שכותב בערביזי במינונים קטנים, התבטא באופן ביקורתי על השימוש בערביזי: "סיבת השימוש [של חלק מהאוכלוסייה] בערביזי היא שהתרחקנו מהדת, כי אם היינו קרובים לדת היינו משתמשים בערבית, כי כל הדת בשפה הערבית, קוראים קוראין בערבית". ממצא זה מאשש את ממצאי מחקרה של זועבי (Zoabi, 2012), אשר בחנה את התופעה של כתיבה בשפה דבורה בקרב משתמשים ערבים בישראל ובמדינות ערב ומצאה כי לשני המשתנים, דת ואתניות, יש תפקיד בבחירת הכתב הערבי או הלטיני כאשר אדם מתעתד לכתוב בשפה הערבית הדבורה.

הזהות בעולם ה"אמיתי" הנכחה את עצמה בשיח של הצעירים על האיום הנשקף לשפה הערבית ולזהותם הלאומית, וזאת בשל המתאם שבין השפה לזהות הלאומית או האתנית (Fishman, 1979). הצעירים הדגישו את חשיבות הכתיבה הנכונה בשפה הערבית והביעו את חששם שמא הערביזי תגרום להם לשכוח את כללי הכתיבה שרכשו בבתי הספר (Bahrainwala, 2011). כך לדוגמה הסביר גימיל (ערביזיסט): "היום אם אני ארצה לכתוב בערבית אז אני אעשה שגיאות. הערביזי מאיימת על הדיוק בכתיבת השפה הערבית [...] אני בטוח שהטעויות האלה נוצרו אחרי שהתחילו להשתמש בערביזי". גם אסמאא, שהשתמשה בערביזי בהיותה מתבגרת ונמצאת בתהליך של הפחתת השימוש בה לטובת השפה הערבית, בד בבד עם תהליך של התחזקות דתית, הדגישה ש"אם אתה כותב בערביזי אתה תשכח איך כותבים בערבית. לפעמים יש ויכוח פנימי אצלי, אני מתלבטת איך לכתוב מילה מסוימת בערבית".

דפוסי השימוש בשפה מושפעים גם מהמיצוב של המשתתפים, דהיינו מבחירתם כיצד למקם את עצמם במסגרת האינטראקציה עם האחר (Davies & Harré, 1990). כאשר משתמשים ממצבים את עצמם מול אחרים, במיוחד מול יהודים, כערבים-פלסטינים, הם מחדדים את רגשי הזהות האתנית והזהותם האישית עם שפת האם, והדבר מוביל גם לפרקטיקות אחרות של שימוש בשפה. כך לדוגמה הסביר מאג'ד, ערבירתיסט ממכללת אל-קאסמי:

מאג'ד: אם הייתי תלמיד במוסד עברי הייתי כותב בערבית, דווקא כדי להדגיש להם שאני שייך לשפה הערבית.

מראיין: מי זה הם?

מאגיד: היהודים [...] וגם הערבים. ואולי אשנה את השפה שאני משתמש בה לערבית. כאן [במכללה ערבית] אנחנו לא מסתכלים.

מראיין: מה אתה רוצה להשיג בזה?

מאגיד: כדי שיידעו שאני ערבי וכבדו אותי יותר.

דיון

השיח של צעירים ערבים על השימוש בערביזי ובשפות אחרות במדיה הדיגיטליים שזור בהתייחסויות פרגמטיות ואידאולוגיות המצביעות על המשמעויות המורכבות ולעתים רוויות המתחים שדרך הם תופסים וממשיגים את הפרקטיקות שלהם. השיח נוגע בהיבטים הקשורים למאפייני הזהות של המשתמשים ולמערכת הערכים, התפיסות והאמונות שלהם. כל אלה ממלאים תפקיד בבחירותיהם הלשוניות ובדרכים שבהן הם מסבירים ומצדיקים בחירות אלה. הבחירות הללו שונות כמובן בין משתמשים שונים, כפי שאפשר לראות בעובדה שאותרו בראיונות ארבעה דפוסים עיקריים של שימוש בשפה דומיננטית (אחת או יותר). אך כפי שאפשר היה לראות, גם בקרב אותם משתמשים הערכים והתפיסות המניעים אותם עשויים להשתנות בהתאם לנסיבות ולהופיע במידה שונה ובהיררכיה פנימית שונה בהתאם להבנתם ולהבנייתם את הסיטואציה הספציפית שבתוכה הם נוקטים פרקטיקות מסוימות. נוסף על שונות בין המשתתפים ובהתנהלותו של המשתמש הבודד בנסיבות שונות, זוהו גם תהליכי שינוי המתרחשים לאורך מסלול החיים ומושפעים מגורמים שונים: התפתחותיים (למשל, המעבר מנעורים לבגרות), טכנולוגיים (למשל, אימוץ פלטפורמה חדשה כמו פייסבוק או רכישת מכשיר טלפון חדש או מקלדת חדשה), סביבתיים לימודיים (למשל, שינוי בסביבת הלימודים או שינוי בשפה הדומיננטית במרחב), או קוגניטיביים אידאולוגיים (למשל, התגברות הרגשות הלאומיים או הדתיים בקרב המשתמשים, או שינויים בתפיסת עולמם).

השיח על הערביזי חושף מבנים שונים של ארגומנטציה שמטרתם להעניק לגיטימציה לדפוס השימוש, וכן משא ומתן מורכב ודיאלקטיקה עדינה הכורכת (ולעתים מבחינה) בין דיבור על אידאולוגיה ודיבור על פרקטיקה, בין פוליטיזציה של השיח לבין פרגמטיזציה שלו, בהתאם להבחנה הקיימת במחקר בין גישות המדגישות את הקוטב האידאולוגי לגישות המדגישות את הקוטב האוטונומי (Androutsopoulos, 2009). על אי עקיבות אידאולוגית מעין זו דיברו גם ביליג ועמיתיו (Billig et al., 1988), שהבחינו בין אידאולוגיה "אינטלקטואלית", שהינה סט קוהרנטי של רעיונות (כגון האידאולוגיה המרקסיסטית), לבין אידאולוגיה "חיה" (lived ideology), המורכבת מאמונות, מערכים ומפרקטיקות של חברה או של תרבות מסוימת. בשונה מהאידאולוגיה האינטלקטואלית, האידאולוגיה החיה מתאפיינת בחוסר עקיבות, בפרגמנטציה ובניגודים. הניגודים האלה יוצרים את המימוש הדילמטי ורווי המתחים של האידאולוגיה, כך שהיא מכילה בה בעת טיעונים והיפוכים. התבוננות מחקרית "חיצונית" בשיח המבטא את האידאולוגיה החיה מאפשרת זיהוי ובחינה של הסוגיות המרכזיות העומדות על הפרק עבור המשתתפים, גם אם אף פעם לא מושג "פתרון" חד משמעי המיישב בין המתחים ו"פותר" את הדילמה. מתוך ניתוח השיח של כלל המשתתפים במחקר, דומה שאפשר לזהות שלושה צמדים תפיסתיים עיקריים שהמתחים ביניהם הם שמזינים את ההתדיינות

האידאולוגית. צמדים אלה הם: (1) תפיסת הפונקציונלי מול הסימבולי; (2) תפיסת הלוקלי מול הגלובלי; (3) תפיסת הפרטי מול הקולקטיבי.

תפיסת הפונקציונלי מול הסימבולי. השיח של המשתתפים הנכיה את המתח שבין תפיסת התפקיד הפונקציונלי של השפה לבין תפיסת ערכה הסימבולי, הנושא מטען אידאולוגי. מצד אחד המשתתפים דיברו על הערביזי כאלטרנטיבה לכתיבה הדיגיטלית, המאפשרת להם ניצול יעיל של משאבי הכתיבה הדיגיטלית, מהירות בהקלדה, נוחות אישית, דיוק בהעברת המסר, משחקיות, שילוב מילים באנגלית בזמן הכתיבה, בריחה ממשטר שפה לשוני וחברתי, התגברות על בעיות אינהרנטיות ותפיסתיות בקשר לכתב הערבי, והתגברות על בעיות טכנולוגיות אחרות. מצד שני הם תפסו את הערבית כאחד המאפיינים הבולטים של זהותם הפלסטינית (אמארה, 2006) הנמצאת תחת איום, ולכן רואים צורך לשמור ולגונן עליה. המתח הפוטנציאלי בין הטיעון הפונקציונלי הפרגמטי לבין הטיעון האידאולוגי בא לידי ביטוי דיסקורסיבי בדרכים שונות, ובהן ניתוק הקשר בין השפה לבין האלפבית שלה, המאפשר לצעירים להבחין בין המטען הרגשי או האידאולוגי של השפה לבין התפקיד האינסטרומנטלי של האלפבית. כך הסבירו חלק מהצעירים שאף שהם מזדהים עם השפה הערבית והיא חשובה להם, הם אינם מרגישים חובה לאמץ את האלפבית שלה.

התנודה הזו בין הפרגמטי לאידאולוגי קיימת גם בקשר לשפה העברית ולשפה האנגלית. המשתתפים הביעו הסכמה כללית לחיוניות האינסטרומנטלית של שתי השפות, אך היו רגישים גם לערכן הסימבולי, ובמיוחד למטען הפוליטי של השפה העברית, המייצגת בעיניהם ישראליות, ולמטען התרבותי של השפה האנגלית, המייצגת עבורם מערביות. היחס לערך הסימבולי-אידאולוגי של שתי השפות אינו זהה ואינו עקיב. הצעירים נוטים לעשות דה פוליטיזציה של השימוש באנגלית ולהציג את התנהלותם כנובעת משיקולים פרגמטיים בלבד, אבל ביחסם לשפה העברית, בעלת המטען התרבותי הכבד יותר, האידאולוגיה עוברת לחזית והמטען הפוליטי שלה משתקף במידה גדולה יותר בשיח שלהם ובבחירותיהם. מצב זה משקף את הזהות האמביוולנטית והיחס המנוכר למדינה שהעברית מזוהה אתה (רינאוי, 2003).

תפיסת הלוקלי מול הגלובלי. דפוסי השימוש של הצעירים הערבים בישראל בשפות שונות במדיה הדיגיטליים מלמדים לא רק על הלשון אלא גם על הזהות הלאומית. דפוסי שימוש אלה מצביעים בין השאר על קיומו של מתח בין הלוקלי לגלובלי. השימוש בערביזי, ובמידה רבה גם בערבית, שהיא ייחודית להקשר הישראלי, משקף מתח זה ומושפע ממידת השייכות שחשים הצעירים הערבים למרחב הישראלי, נושא טעון פוליטית (רינאוי, 2003). מתח זה מתבטא מצד אחד בדחיית השימוש בעברית ובערבית לטובת שימוש בערבית או בערביזי, שאינן נושאות מאפיינים עבריים או נושאות פחות מאפיינים כאלה. מצד שני המתח מתבטא גם ביחס המורכב של הצעירים למרחב ה"ביניים" הפאן-ערבי ולמרחב הגלובלי, על יחסי הכוח המאפיינים אותו, בדומה למצב הקיים במדינות ערב. אם רק לפני פחות מעשור קבעו דנט והרינג כי בניגוד לגריקליש, למשל, "אין עדות (בינתיים לפחות) לכך שהשימוש בערביזי נתפס כשנוי במיוחד במחלוקת על ידי דוברי ערבית" (Danet & Herring, 2007, p. 559), ממצאי המחקר הנוכחי מצביעים על כך שטענה זו רחוקה מלשקף את מצב העניינים כיום, בישראל ומחוץ לה (Bahrainwala, 2011).

תפיסת הפרטי מול הקולקטיבי. בשיח של המשתתפים בולט גם המתח בין תפיסת ההיבט האינדיווידואלי, הנוגע לרמת המשתמש הבודד, לבין ההיבט הקולקטיבי, הנוגע לקהילה הגדולה. השיח

של המשתתפים מצביע על כך שהם יכולים לבחור לאמץ או לדחות את השימוש בערביזי תוך התחשבות בקולקטיב או התעלמות ממנו, בהתאם למתח בין הצורך הפרגמטי הפרטי לבין תחושת ההזדהות הקולקטיבית, ובהתאם לסיטואציה הנתונה כפי שהיא נתפסת על ידיהם. מתח זה בא לידי ביטוי בין השאר בתפיסות "האדם השלישי" (Davison, 1983), שבהן המשתתפים רואים עצמם חסינים יחסית כאשר הם משתמשים בערביזי, לעומת משתמשים אחרים שנתפסים כפגיעים יותר בעיקר כאשר מדובר באוכלוסיות הנתפסות כפגיעות במיוחד, כגון ילדים. על כך נוסף שיח של "פאניקה מוסרית" תקשורתית-טכנולוגית (McRobbie & Thornton, 1995) המאפיין לא אחת את השיח על השימוש בכתב ההיברידי (Bahrainwala, 2011). כך, בעוד חלק גדול מהמשתתפים החלו בהצדקת השימוש הפרטי שלהם בערביזי, לכל הפחות ברמה הפרגמטית האינסטרומנטלית, הרי שכאשר החלו לעסוק בנושא באופן מודע יותר ולחשוב באופן גלוי על רבדיו האידאולוגיים – בין השאר בשל הסיטואציה הראיונית והשאלות שהם נשאלו בתוכה – נראה היה שהדבר מוביל אותם לגיבוש מסקנות שליליות יותר ביחס לשפה, לתפיסות חד משמעיות יותר לגבי מסוכנותה, ולעתים אפילו להצהרות בדבר כוונותיהם לבצע שינויים פרקטיים בדרכי השימוש שלהם בה בעתיד.

נוסף על כך, דפוסי השימוש בשפה מושפעים גם ממיצוב הפרט ביחס לאחר בתוך הקשרים חברתיים נתונים. רגשות של הזדהות קולקטיבית לאומית-פלסטינית תוארו כנוכחים ומחודדים יותר בסיטואציות שבהן התעצמה תחושת המיעוט אל מול קבוצת הרוב היהודית בשל הדומיננטיות שלה במרחב, מה שהוביל לנטייה לא לעשות שימוש בשפתו או באותיותיו של האחר. דווקא בתוך הסביבה של הקהילה עצמה ובמרחק פיזי ותרבותי גדול יותר מהאחר, הרתיעה משימוש בשפה ובאלפבית של קבוצת הרוב פחתה, לדברי חלק מהמרוואיינים.

מצבים אלה ממחישים כיצד באופן מעט פרדוקסלי דווקא מעמדה הנחות של הערבית והדרתה מהשיח הישראלי הדומיננטי, כמו גם הזהות האמביוולנטית של האזרחים הערבים בישראל, הפכו את השפה לסמן של זהות אישית וקבוצתית מבודלת עבור האזרחים הערבים (רינאוי, 2003; Suleiman, 2006). כאשר השפה מסייעת לצעירים לחדד את זהותם האישית והקבוצתית הם לא רק עושים בה שימוש, אלא גם מקפידים על הנראות של שימוש זה, במיוחד בנוכחותם של יהודים. בה בעת הם נרתעים משימוש בערביזי, הנתפסת כפחות "ערבית". וכך, פרקטיקה טכנולוגית תקשורתית לכאורה של שימוש בשפה היברידית, שבנסיבות יום-יומיות לא חושבים עליה באופן מיוחד או חושבים עליה בעיקר במונחים פרגמטיים ואינסטרומנטליים, הופכת לסמן אידאולוגי מובהק ובעל מטען פוליטי ותרבותי עמוק ורב משמעות.

הערות

¹ דפוס זה מזכיר את התהליך שאותו מתארת וייסמן (2010) במחקרה על נערות ישראליות שעשו שימוש ב"פקצית" (שפה היברידית המערבת בין עברית, אנגלית וסימנים שונים) והפסיקו זאת כאשר חשו שמדובר בכתב ילדותי שאינו מתאים עוד לגילן.

² כל שמות המרוואיינים הם בדויים כדי לשמור על אנונימיות.

³ סטיקים הם חומרי עזר שתלמידים כותבים על שולחנות או על פתקים כדי לעשות בהם שימוש בזמן בחינה.

רשימת המקורות

- אמארה, מ' (2006). החינויות של השפה הערבית בישראל מנקודת השקפה סוציולינגוויסטית. **הירחון האלקטרוני של עדאלה**, 29. נדלה בתאריך 20.11.2015 מן האתר <http://adalah.org/newsletter/heb/oct06/ar2.pdf>
- אמארה, מ' (2010). **השפה הערבית בישראל: הקשרים ואתגרים**. נצרת, כפר קרע ועמאן: דיראסאת, דאר-אלהודא ודאר-אלפיכר (ערבית).
- אמארה, מ' ומרעי, ע' (2002). בחינת תוכניות הלימודים להוראת עברית וערבית לתלמידים ערביים. בתוך: ע' הופמן וי' שנל (עורכים), **ערכים ומטרות בתכניות הלימודים בישראל** (עמ' 101-130). אבן יהודה: רכס ומכללת בית ברל.
- גיונסטון, ב' (2012). **ניתוח שיח**. רעננה: האוניברסיטה הפתוחה.
- וייסמן, כ' (2010). **נערות ישראליות ותת תרבויות דיגיטליות: מגדר, שפה ומשחקיות בבלוגים**. חיבור לשם קבלת תואר "דוקטור בפילוסופיה", האוניברסיטה העברית בירושלים.
- מרעי, ע' (2013). **ואללה בסדר: דיוקן לשוני של הערבים בישראל**. ירושלים: כתר.
- רבינוביץ', ד' ואבו בקר, ח' (2002). **הדור הזקוף**. ירושלים: כתר.
- רוזנהויז, י' (2005). חדירת האנגלית אל העברית ואל הערבית מנקודת מבט השוואתית. **הד האולפן החדש**, 88, 102-117. ירושלים: משרד החינוך והתרבות.
- רינאוי, ח' (2003). **החברה הערבית בישראל: סדר יום אמביוולנטי**. ראשון לציון: המכללה למינהל.
- שלסקי, ש' ואריאלי, מ' (2001). מהגישה הפרשנית לגישות פוסט-מודרניסטיות בחקר החינוך. בתוך: נ' צבר-בן יהושע (עורכת), **מסורות וזרמים במחקר האיכותני** (עמ' 31-76). לוד: דביר.
- Abell, J. & Myers, M. (2008). Analyzing research interviews. In R. Wodak & M. Krzyżanowski (eds.), *Qualitative discourse analysis in the social sciences* (pp. 145-161). New York: Palgrave Macmillan.
- Aboelezz, M. (2010). A Latinized Arabic for all? Issues of representation, purpose and audience. In S. Izwaini (Ed.), *Proceedings from the symposium towards a transliteration standard of Arabic: Challenges and solutions*, 15-16 December (pp. 100-110). Abu Dhabi: UAE.
- Abu-Elhij'a, D. (2014). A new writing system? Developing orthographies for writing Arabic dialects in electronic media. *Writing Systems Research*, 6, 190-214.
- Androutsopoulos, J. (2009). Greeklish: Transliteration practice and discourse in a setting of computer-mediated digraphia. In A. Georgakopoulou & M. Silk (Eds.), *Standard languages and language standards: Greek, past and present* (pp. 221-249). Aldershot: Ashgate.

- Bahrainwala, L. (2011). *You say hello, I say mar7aba: Exploring the digi-speak that powered the Arab revolution*. Unpublished MA Thesis, Michigan State University.
- Baron, N. (2000). *Alphabet to email: How written English evolved and where it's heading*. London: Routledge.
- Baron, N. (2002). "Whatever": *A new language model?* Paper Presented at the Convention of the Modern Language Association, 27-30 December, New York. Retrieved on 12.10.2015 from <http://www.american.edu/cas/lfs/facultydocs/upload/baron-mla-whatever.pdf>.
- Beesley, K.R. (1998). Arabic morphological analysis on the internet. In *Proceedings of the 6th International Conference and Exhibition on Multi-lingual Computing*. Cambridge, UK.
- Billig, M., Condor, S., Edwards, D., Gane, M., Middleton, D. & Radley, A. (1988). *Ideological dilemmas: A social psychology of everyday thinking*. London: Sage.
- Clark, L.S. (2009). Digital media and the generation gap: Qualitative research on US teens and their parents. *Information, Communication & Society*, 12, 388-407.
- Creswell, J.W. (1998). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five traditions*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Crystal, D. (2006). *Language and the Internet* (2nd edition). Cambridge: Cambridge University Press.
- Danet, B. & Herring, S.C. (2007). Multilingualism on the internet. In: M. Hellinger & A. Pauwels (Eds.), *Handbook of language and communication: Diversity and change* (pp. 553-592). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Davies, B. & Harré, R. (1990). Positioning: The discursive production of selves. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 20, 43-64.
- Davis, J. L. (2012). Social media and experiential ambivalence. *Future Internet*, 4, 955-970.
- Davison, W. P. (1983). The third-person effect in communication. *Public Opinion Quarterly*, 47, 1-15.
- Dichter, S. & Abu-Asba, K. (2006). Two peoples, one civil society. In: E. Kaufman, W. Salem & J. Verhoeven (Eds.), *Bridging the divide: Peace building in the Israeli-Palestinian conflict* (pp. 171-190). London: Lynne Rienner Publishers.

- DiCicco-Bloom, B. & Crabtree, B.F. (2006). The qualitative research interview. *Medical Education*, 40, 314-432.
- El Essawi, R. (2010). Arabic in Latin script: Who is using it and why in the Egyptian Society. In A. Al-Issa & L.S. Dahan (Eds.), *Global English: Issues of language, culture, and identity in the Arab world* (pp. 229-251). New York: Peter Lang Publishers.
- Fialkova, L. (2005). Emigrants from the FSU and the Russian-language Internet. *Toronto Slavic Quarterly*, 12. Retrieved on 17 September 2015 from <http://www.utoronto.ca/tsq/12/fialkova12.shtml>.
- Fishman, J.A. (1979). *Language and ethnicity in minority sociolinguistic perspective*. Clevedon, UK: Multilingual Matters.
- Garra-Alloushi, I. (2012). *A study of Romanized Levantine Arabic on Facebook: Variation in the representation of consonants, vowels, and grammatical morphemes*. Unpublished doctoral dissertation, University of Haifa.
- Gibson, J.J. (1977). The theory of affordances. In R.E. Shaw & J. Brandsford (Eds.), *Perceiving, acting, and knowing* (pp. 67-82). Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Habash, N., Diab, M. & Rambow, O. (2012). Conventional orthography for dialectal Arabic. In N. Calzolari et al. (Eds.), *Proceedings of the 8th International Conference on Language Resources and Evaluation* (pp. 711-718), Istanbul, 23-25 May. Retrieved on 12.10.2015 from http://www.lrec-conf.org/proceedings/lrec2012/pdf/579_Paper.pdf
- Habib, S. & Kurzon, D. (2008). The systematization and typology of the instant messaging writing system used by young Israeli Arabs. *Written Language & Literacy*, 11, 35-48.
- Henkin-Roitfarb, R. (2011). Hebrew and Arabic in asymmetric contact in Israel. *Lodz Papers in Pragmatics*, 7, 61-100.
- Higa, M. (1980). Sociolinguistic aspects of word-borrowing. In W.F. Mackey & J. Ornstein (Eds.). *Sociolinguistics: Studies in language contact* (pp. 275-292). The Hague: Mouton.
- Joseph, J.E. & Taylor, T.J. (Eds.) (1990). *Ideologies of language*. New York: Routledge.
- Lee, C. (2007). Affordances and text-making practices in online instant messaging. *Written Communication*, 24, 223-249.

- Lunden, I. (2012). *Google adds Arabizi/Arabic translation to its input tools language support*. Retrieved on 30.9.2015 from <http://techcrunch.com/2012/08/20/google-adds-arabiziarabic-translation-to-its-input-tools-language-support/>.
- McRobbie, A. & Thornton, S.L. (1995). Rethinking "moral panic" for multi-mediated social worlds. *The British Journal of Sociology*, 46, 559-574.
- Modiano, M. (1999). International English in the global village. *English Today*, 15, 22-28.
- Mostafa, L. (2012). A survey of automated tools for translating Arab chat alphabet into Arabic language. *American Academic & Scholarly Research Journal*, 4(3). Retrieved on 1.11.2015 from <http://aasrc.org/aasrj/index.php/aasrj/article/view/290>.
- Muhammed, R., Farrag, M., Elshamly, N. & Abdel-Ghafar, N. (2011). *Arabizi or Romanization: The dilemma of writing Arabic texts*. Paper presented at Jil Jadid Conference, University of Texas, 18-19 February. Retrieved on 27.8.2015 from http://www.utexas.edu/cola/depts/mes/events/conferences/jil-jadid/jiljadid2011/papers/FinalArabizSummary_JilJadid.pdf.
- Murray, D. (2000). Protean communication: The language of computer-mediated communication. *TESOL Quarterly*, 34, 397-421.
- Mustafa, R.A.A. (2011). *SMS code-switching among teenagers in Jordan*. Unpublished master's thesis, Middle East University. Retrieved on 15.11.2015 from <http://www.meu.edu.jo/ar/images/research%20papers/-%20SMS%20Code-switching%20among%20Teenagers%20in%20Jordan.pdf>.
- Palfreyman, D. & Al-Khalil, M. (2003). A funky language for teenzz to use: Representing gulf Arabic in instant messaging. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 9(1). Retrieved on 3.8.2015 from <http://jcmc.indiana.edu/vol9/issue1/palfreyman.html>.
- Paulsen, M. (2014). Translit: Computer-mediated digraphia on the Runet. In M. Gorham, I. Lunde & M. Paulsen (Eds.), *Digital Russia: The language, culture and politics of new media communication* (pp. 156-173). New York: Routledge.
- Rosenthal, M. & Ribak, R. (2015). On pomegranates and etrogs: Internet filters as practices of media ambivalence among national religious Jews in Israel. In H.A. Campbell (Ed.), *Digital Judaism: Jewish negotiations with digital media and culture* (pp. 145-160). New York: Routledge.

- Sebba, M. (1998). Phonology meets ideology: The meaning of orthographic practices in British Creole. *Language Problems and Language Planning*, 22, 19-47.
- Sperrazza, L. (2014). Arabizi: From Techno-lution to revolution. In E. Golson, L. Youssef & A. Fields (Eds.), *Toward, around, and away from Tahrir: Tracking emerging expressions of Egyptian identity* (pp. 31-40). Cambridge: Cambridge Scholars Publishing.
- Street, B. (1998). New literacies in theory and practice: What are the implications for language in education? *Linguistics and Education*, 10, 1-24.
- Suleiman, Y. (2006). Charting the nation: Arabic and the politics of identity. *Annual Review of Applied Linguistics*, 26, 125-148.
- Tagg, C. (2015). *Exploring digital communication: Language in action*. New York: Routledge.
- Vaisman, C. (2011). So fun, muy kef: Lexical glocalization in Israeli girls' Blogs. *Israel Studies in Language and Society*, 4, 160-184.
- Van Leeuwen, T. (2007). Legitimation in discourse and communication. *Discourse & Communication*, 1, 91-112.
- Yaghan, M. (2008). Arabizi: A contemporary style of Arabic slang. *Design Issues*, 24(2), 39-52.
- Zoabi, Z. (2012). *A'amiya: kef mnektibha? Alphabet choice in electronic A'amiya in Israel and the Arab World*. Unpublished MA thesis, University of Haifa.